

פתרון תרגיל בית 10 בשדות ותורת גלואה 88-311 סמסטר א' תשע"ט

שאלה 1. מצאו כמה פולינומים מתוקנים אי פריקים יש ממעלה 4 מעל $\mathbb{F}_3$.

פתרון. מכפלת הפולינומים האי פריקים ממעלה שמחלקת את 4, לפי טענה מהכיתה, היא

$$x^{3^4} - x = \Pi_1 \Pi_2 \Pi_4$$

כאשר Π_i היא מכפלת כל הפולינומים המתוקנים האי פריקים ממעלה i . את $\Pi_1 = x^3 - x$ קל לפרק, והפולינומים ממעלה 1 הם $x, x-1, x-2$. כלומר יש 3 כאלו. מכפלת הפולינומים ממעלה שמחלקת את 2 היא $\Pi_2 = x^2 - x$, ולכן Π_2 היא ממעלה $3^2 - 3^1 = 6$. כלומר יש $\frac{6}{2} = 3$ פולינומים אי פריקים ממעלה 2. באותו אופן, המעלה של Π_4 היא $72 = 3^4 - 3 \cdot 2 - 3 \cdot 1 = 72$ (למעשה במקרה זה קצת יותר מהיר לחשב $3^4 - 3^2 = 72$). לכן יש $\frac{72}{4} = 18$ פולינומים מתוקנים אי פריקים ממעלה 4.

שאלה 2. הזכרנו שהנורמה כפלית והעקבה חיבורית (זה נובע מכך שאיברי חבורת גלואה הם הומומורפיזמים של חוגים). כעת תוכיחו שהן גם טרנזיטיביות. תהי $F \subseteq L \subseteq K$ שרשרת שדות כך שכל ההרחבות הן גלואה. הוכיחו

$$N_{K/F} = N_{L/F} \circ N_{K/L} \quad \text{Tr}_{K/F} = \text{Tr}_{L/F} \circ \text{Tr}_{K/L}$$

פתרון. נסמן $G = \text{Gal}(K/F)$ ו- $H = \text{Gal}(K/L)$. מכיוון שלפי ההנחה גם K/F גלואה, אז לפי התאמת גלואה $\text{Gal}(L/F) \cong G/H$. כעת, לכל $x \in K$ מתקיים

$$\begin{aligned} N_{L/F} N_{K/L}(x) &= N_{L/F} \left(\prod_{\sigma \in H} \sigma(x) \right) = \prod_{\sigma \in H} \sigma(N_{L/F}(x)) \\ &= \prod_{\sigma \in H} \sigma \left(\prod_{\tau \in G/H} \tau(x) \right) = \prod_{g \in G} g(x) = N_{K/F}(x) \end{aligned}$$

ובאופן דומה (סכום במקום מכפלה) עבור העקבה. זה יותר מסובך להוכיח את הטרנזיטיביות של הנורמה כאשר ההרחבה אינה גלואה.

שאלה 3. יהי $K = \mathbb{Q}[\sqrt[3]{5}]$.

א. שכנו את השדה K בחוג $\text{End}_{\mathbb{Q}}(K) \cong M_3(\mathbb{Q})$ לפי הזיהוי שראינו.

ב. מצאו את הנורמה והעקבה של כל איבר $\alpha = a + b\sqrt[3]{5} + c\sqrt[3]{25} \in K$.

ג. הוכיחו כי $\sqrt[3]{3} \notin K$. רמז: מצאו עקבות.

פתרון. איך פותרים את שני הסעיפים הראשונים עם מערכת התוכנה המתמטית SageMath:

```

sage: K.<theta> = NumberField(x^3-5)
sage: OK = K.ring_of_integers()
sage: R.<a,b,c> = OK[]
sage: A = [m.matrix() for m in OK.basis()]
sage: A
[
[1 0 0] [0 1 0] [0 0 1]
[0 1 0] [0 0 1] [5 0 0]
[0 0 1], [5 0 0], [0 5 0]
]
sage: M = a*A[0] + b*A[1] + c*A[2]
sage: M
[ a  b  c]
[5*c a  b]
[5*b 5*c a]
sage: M.trace()
3*a
sage: M.det()
a^3 + 5*b^3 - 15*a*b*c + 25*c^3

```

א. נבחר בסיס $\{1, \sqrt[3]{5}, \sqrt[3]{25}\}$ של K מעל $\mathbb{Q}$. למעשה צריך לראות לאן כפל משמאל באיבר כללי $\alpha = a + b\sqrt[3]{5} + c\sqrt[3]{25} \in K$ שולח כל אחד מאיברי הבסיס

$$\begin{aligned} \alpha \cdot 1 &= a + b\sqrt[3]{5} + c\sqrt[3]{25} \\ \alpha \cdot \sqrt[3]{5} &= 5c + a\sqrt[3]{5} + b\sqrt[3]{25} \\ \alpha \cdot \sqrt[3]{25} &= 5b + 5c\sqrt[3]{5} + a\sqrt[3]{25} \end{aligned}$$

ולכן השיכון (בבחירה הזו של הבסיס) ישלח את α למטריצה (או לשיחלוף)

$$\begin{pmatrix} a & b & c \\ 5c & a & b \\ 5b & 5c & a \end{pmatrix} \in M_3(\mathbb{Q})$$

ב. העקבה $\text{Tr}_{K/\mathbb{Q}}(\alpha)$ היא העקבה של המטריצה בשיכון מהסעיף הקודם, שהיא $3a$. הנורמה $N_{K/\mathbb{Q}}(\alpha)$ היא הדטרמיננטה של המטריצה הזו, והיא $a^3 + 5b^3 - 15abc + 25c^3$.

ג. ניסיון ראשון לפתרון הבעיה יהיה להניח בשלילה כי $\sqrt[3]{3} = a + b\sqrt[3]{5} + c\sqrt[3]{25}$ עבור $a, b, c \in \mathbb{Q}$, להעלות את המשוואה בשלישית ולהתחיל להשוות מקדמים. החישובים יוצאים נוראיים ומסובכים להכללה.

דרך יותר מוצלחת היא להעזר ברמז ובלינאריות של העקבה. שוב נניח בשלילה כי

$$\sqrt[3]{3} = a + b\sqrt[3]{5} + c\sqrt[3]{25} \in K \quad (1)$$

מפני שהפולינום המינימלי של $\sqrt[3]{3}$ הוא ממעלה 3, אז בהכרח $K = \mathbb{Q}[\sqrt[3]{3}]$. מכאן נוכל למצוא שני בסיסים שונים של K מעל $\mathbb{Q}$: הראשון הוא $\{1, \sqrt[3]{5}, \sqrt[3]{25}\}$ כמו בסעיפים הקודמים, והשני הוא $\{1, \sqrt[3]{3}, \sqrt[3]{9}\}$. לפי הבסיס הראשון, העקבות של $\sqrt[3]{5}$

ו- $\sqrt[3]{25}$ לפי הבסיס הראשון הן

$$\begin{aligned}\mathrm{Tr}_{K/\mathbb{Q}}(\sqrt[3]{5}) &= \mathrm{Tr} \begin{pmatrix} 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \\ 5 & 0 & 0 \end{pmatrix} = 0 \\ \mathrm{Tr}_{K/\mathbb{Q}}(\sqrt[3]{25}) &= \mathrm{Tr} \begin{pmatrix} 0 & 0 & 1 \\ 5 & 0 & 0 \\ 0 & 5 & 0 \end{pmatrix} = 0\end{aligned}$$

ומחישוב דומה $\mathrm{Tr}_{K/\mathbb{Q}}(\sqrt[3]{3}) = 0$ לפי הבסיס השני. על משוואה (1) נפעיל את $\mathrm{Tr}_{K/\mathbb{Q}}$ ונקבל

$$\begin{aligned}\sqrt[3]{3} &= a + b\sqrt[3]{5} + c\sqrt[3]{25} \\ \mathrm{Tr}_{K/\mathbb{Q}}(\sqrt[3]{3}) &= \mathrm{Tr}_{K/\mathbb{Q}}(a + b\sqrt[3]{5} + c\sqrt[3]{25}) \\ &= a \mathrm{Tr}_{K/\mathbb{Q}}(1) + b \mathrm{Tr}_{K/\mathbb{Q}}(\sqrt[3]{5}) + c \mathrm{Tr}_{K/\mathbb{Q}}(\sqrt[3]{25}) \\ &= 3a\end{aligned}$$

כלומר $a = 0$. נכפיל את משוואה (1) ב- $\sqrt[3]{5}$ ונקבל

$$\sqrt[3]{3}\sqrt[3]{5} = \sqrt[3]{15} = a\sqrt[3]{5} + b\sqrt[3]{25} + 5c$$

גם למספר $\sqrt[3]{15} \in K$ יש פולינום מינימלי ממעלה 3. בסיס שלישי $\{1, \sqrt[3]{15}, \sqrt[3]{225}\}$ של K מעל $\mathbb{Q}$ יעזור לחשב ש- $\mathrm{Tr}_{K/\mathbb{Q}}(\sqrt[3]{15}) = 0$ ונסיק כמו מקודם כי $15c = 0$, כלומר $c = 0$. נציב חזרה במשוואה (1) ונקבל $\sqrt[3]{3} = b\sqrt[3]{5}$. כלומר $\frac{3}{5} = b^3$, אבל אז בוודאי ש- b אינו רציונלי. זו סתירה, ולכן $\sqrt[3]{3} \notin K$.

שאלה 4. יהי $\alpha \in \mathbb{F}_{p^n}$. חשבו את $\mathrm{Tr}_{\mathbb{F}_{p^n}/\mathbb{F}_p}(\alpha)$ ואת $N_{\mathbb{F}_{p^n}/\mathbb{F}_p}(\alpha)$.

פתרון. החבורה $\mathrm{Gal}(\mathbb{F}_{p^n}/\mathbb{F}_p)$ היא ציקלית ונוצרת על ידי אוטומורפיזם פרובניוס. כלומר האוטומורפיזמים הם העלאת α בחזקת p^i עבור $0 \leq i < n$. לכן

$$\mathrm{Tr}_{\mathbb{F}_{p^n}/\mathbb{F}_p}(\alpha) = \alpha + \alpha^p + \dots + \alpha^{p^{n-1}}$$

וגם

$$N_{\mathbb{F}_{p^n}/\mathbb{F}_p}(\alpha) = \alpha \alpha^p \dots \alpha^{p^{n-1}} = \alpha^{(p^n-1)/(p-1)}$$

שאלה 5. יהי $f(x) \in \mathbb{F}_3[x]$ פולינום אי פריק ממעלה 3 ויהי a שורש שלו (בשדה הפיצול). הוכיחו כי $a^{13} \in \mathbb{F}_3$.

פתרון. שדה הפיצול של $f(x)$ הוא השדה $\mathbb{F}_{3^3} = \mathbb{F}_{27}$. האיברים ההפכים בשדה זה הם חבורה מסדר 26. בנוסף a הפיך (אחרת $a = 0 \in \mathbb{F}_3$ ויש לפולינום שורש ב- $\mathbb{F}_3$, סתירה) לפי משפט לגראנז' $a^{26} = 1$ ולכן

$$a^{13} = \pm 1 \in \mathbb{F}_3$$

כי מעל שדה לפולינום $x^2 = 1$ יש לכל היותר 2 שורשים. פתרון אחר, ויותר "אלגנטי", ישתמש בחישוב הנורמה מהשאלה הקודמת, שתמיד שייכת לשדה הבסיס:

$$N_{\mathbb{F}_{p^n}/\mathbb{F}_p}(a) = a^{(3^3-1)/(3-1)} = a^{13} \in \mathbb{F}_3$$

שאלה 6 (רשות). יהי $n > 1$ טבעי, ונתבונן בפולינום הציקלוטומי $\Phi_n(x)$.

א. יהי $a \in \mathbb{Z}$ ויהי p ראשוני המחלק את $\Phi_n(a)$. הוכיחו כי $p|n$ או $p \equiv 1 \pmod{n}$.
 רמז: הפולינום $x^n - 1$ הוא ספרבילי מודולו p אם $p \nmid n$. מה הוא הסדר של $a \in U_p$?

ב. הסיקו מהסעיף הקודם שישנם אינסוף מספרים ראשוניים כך ש- $p \equiv 1 \pmod{n}$.

פתרון.

א. נניח כי $p \nmid n$. אז לנגזרת $(x^n - 1)' = nx^{n-1}$ אין גורם משותף עם $x^n - 1$ מודולו p . לכן $x^n - 1 = \prod_{d|n} \Phi_d(x)$ נזכר בנוסחה ב- $\mathbb{F}_p[x]$. נזכר בנוסחה $x^n - 1 = \prod_{d|n} \Phi_d(x)$ ונציב בה a :

$$a^n - 1 = \prod_{d|n} \Phi_d(a) = \Phi_n(a) \cdot \prod_{d|n, d < n} \Phi_d(a) \equiv 0 \pmod{p}$$

אבל כל השורשים של $x^n - 1$ שונים, ולכן $\Phi_n(a) = 0$ בשדה $\mathbb{F}_p$. כלומר $p \nmid \Phi_n(a)$ לכל $d|n$ כאשר $d < n$. כלומר a הוא שורש יחידה פרימיטיבי מסדר n ב- $\mathbb{F}_p$. לכן $o(a) = n|p - 1$, כדרוש.

ב. מספיק להראות ש- $\Phi_n(a)$ הוא ראשוני אינסוף פעמים כאשר a שלם (לאו דווקא כל פעם). נניח בשלילה שזה לא נכון, ויש רק מספר סופי k של ראשוניים כאלו $p_1, \dots, p_k$. אז לכל $m \in \mathbb{Z}$ מתקיים כי

$$\gcd(\Phi_n(mp_1 \dots p_k), p_1 \dots p_k) = 1$$

כי $\Phi_n(mp_1 \dots p_k)$ מחלק את $(mp_1 \dots p_k)^n - 1$. לכן למספר $\Phi_n(mp_1 \dots p_k)$ יש גורם ראשוני שאינו בקבוצה $\{p_1, \dots, p_k\}$, כל עוד $|\Phi_n(mp_1 \dots p_k)| > 1$. אבל $\Phi_n(mp_1 \dots p_k)$ הוא פולינום ב- m , ולכן אפשר לבחור $m \in \mathbb{Z}$ כך שמתקיים תנאי זה.

בקורס תורת המספרים האלגבריים אולי תראו הכללה (או יותר) של סעיף זה לפיו יש אינסוף ראשוניים מן הצורה $b + kn$ כאשר b זר ל- n .

שאלה 7 (רשות). יהי n טבעי. בשאלה זו נראה הכללה לשאלות 6 ו-7 מתרגיל בית 9 שתאפשר לחשב את הפולינום הציקלוטומי $\Phi_n(x)$ קצת יותר מהר.

א. יהי p ראשוני. הוכיחו שאם p זר ל- n , אז $\Phi_n(x^p) = \Phi_n(x) \Phi_{pn}(x)$. אחרת, אם $p|n$, הוכיחו כי $\Phi_{pn}(x) = \Phi_n(x^p)$.

ב. יהי r הרדיקל של n (כלומר מכפלת הראשוניים שמחלקים את n). הוכיחו שהפולינום הציקלוטומי מקיים $\Phi_n(x) = \Phi_r(x^{n/r})$.

בהצלחה!